
Caspar Cillekens

EEN SPION OVER DE GRENS: JOHANN VAN HOUDT EN DE LIMBURGSE INLICHTINGEN- NETWERKEN TEGEN NAZI-DUITSLAND

Abstract

The border province of Limburg was directly affected by the Nazi seizure of power in 1933. On the one hand, it faced growing Nazi aggression across its territory; on the other hand, it provided a refuge for German exiles resisting the regime. For foreign intelligence services, Limburg once again—after the First World War—became a crucial observation post. As Nazi Germany's expansionist ambitions became increasingly apparent, intelligence networks recruited local residents to gather information across the border. But who exactly was recruited? To what extent was the Gestapo aware of these espionage activities and the support of anti-fascist German exiles? Although the Wehrmacht only occupied Limburg on 10 May 1940, the province had already been drawn into the shadow of war years earlier. This article examines these questions through the biography of Johann van Houdt, a businessman from Sittard. It further considers whether his contributions were formally acknowledged, financially or otherwise, in the postwar period.

Naarmate de agressie van Duitsland eind jaren 1930 duidelijker werd, groeide de behoefte van de Nederlandse inlichtingendienst Generale Staf sectie III (GS III) aan informatie over de plannen van de nazi's. De grensprovincie Limburg was niet alleen voor GS III maar ook voor buitenlandse inlichtingendiensten een interessante 'observatiepost', en bovendien een geschikte plaats om informanten te werven. Veel Limburgers hadden familiebanden over de grens. In Limburg woonden circa 35.000 Duitsers, die (zakelijke) connecties hadden met hun vaderland. Een van hen was Johann van Houdt. Hij verrichte inlichtingenwerk voor GS III en indirect ook voor de Britse geheime dienst. Zijn verhaal is exemplarisch voor de manier waarop GS III mensen wierf. Was Van Houdt ideologisch gemotiveerd of gaf de mogelijkheid om bij te verdienen de doorslag om spionagewerk te verrichten? Aan de hand van gegevens uit de archieven van de Gestapo en van de Stichting 1940-1945 probeer ik een antwoord op bovenstaande vragen te geven.

Johann van Houdt had dringend extra rantsoenen nodig, zo schreef het Afwikkelingsbureau Concentratiekampen eind september 1945 aan het kantoor dat verantwoordelijk was voor de voedseldistributie in Sittard. De 51-jarige Van Houdt, die wegens spionage eind jaren dertig tegen nazi-Duitsland door de bezetter was opgepakt, woog na zijn terugkeer uit concentratiekamp Sachsen-

hausen nog maar 50 kilo.¹

Het Rode Leger had hem in mei van dat jaar bevrijd in een bos in Mecklenburg na een dodenmars uit Sachsenhausen. Maanden later was Johann van Houdt eindelijk terug in Sittard bij zijn vrouw Maria (48) en dochters Agnes (28) en Gertie (26) in zijn muziek- en sigarenwinkel vlak bij de Markt.²

Informatie

Het Afwikkelingsbureau was in najaar 1944 na de bevrijding van het Zuiden van Nederland opgericht met als doel informatie te verstrekken aan familieleden van oud-gevangenen van het concentratiekamp Vught. Het bureau kreeg ook als taak om extra kleding en levensmiddelenkaarten te verstrekken aan teruggekeerde politieke gevangenen. Van Houdt had zich na terugkeer uit Duitsland tot het Afwikkelingsbureau gericht om hulp. ‘Liefst per spoed’, zo maande het bureau het distributiekantoor in Sittard.

Begin oktober 1945 beklagde Van Houdt zich bij het Afwikkelingsbureau: ‘Tot mijn spijt wordt mij op het Distributiekantoor alhier medegedeeld, dat mij deze niet verstrekt kunnen worden (hierbij wil ik bemerken alsdat ik van den Dokter een Advies had ingediend dat ik zwak en ver onder mijn Gewicht ben; en het is bekend alsdat ik over 4 Jaren in het Concentratiekamp geweest ben. Gaarne verzoek ik u de nodige aanwijzingen te geven, daarmede men ook nog na deze door-gemaakte Elende, niet nog de gevoelens heeft alsof men Aalmoesen ontvangt’.³ Zijn schriftelijke beheersing van het Nederlands was ook na al die jaren dat Johann van Houdt in Nederland woonde niet wezenlijk verbeterd. Ondanks de Nederlands aandoende naam was Johann een Duitser, geboren op 21 oktober 1893 in Kaldenkerken (Kaldenkirchen), net over de grens bij Venlo. Het Afwikkelingsbureau ging er evenwel vanuit dat hij een Nederlander was en op 18 maart 1941 was opgepakt door de Duitse bezetter omdat hij voor de ‘Intelligent Service’ (sic) had gewerkt.⁴

1 NIOD (Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies), archief 250M, inv.nr. 69: ‘circulaire Afwikkelingsbureau Concentratiekampen 26-09-1945’.

2 Archief Sittard-Geleen, burgerlijke stand.

3 NIOD, archief 250M, inv.nr. 69: ‘circulaire Afwikkelingsbureau Concentratiekampen 26-09-1945 en brief van Van Houdt 03-10-1945’.

4 *Ibidem*, circulaire 26-09-1945.

Kil

Zoals Johann van Houdt merkten wel meer uit gevangenschap teruggekeerde Nederlanders dat de ontvangst in het vaderland vaak kil was.⁵ Joodse Nederlanders die terugkwamen uit de concentratiekampen hadden soms het gevoel dat ze niet meer welkom waren. Het antisemitisme stak, ook na de bevrijding, nog zijn kop op.⁶ Of Johann van Houdt alsnog, na zijn beklag gedaan te hebben bij het Afwikkelingsbureau, zijn extra rantsoen gekregen heeft is onbekend. In Sittard, zo bleek begin jaren vijftig uit onderzoek van de Stichting 1940-1945, waren de meningen over Van Houdt verdeeld. Hij had bij de stichting, die als taak had personen die in het verzet actief waren geweest en/of hun nabestaanden materieel en geestelijk te ondersteunen, een aanvraag ingediend voor een buitengewoon pensioen. Dat was ingesteld voor verzetsmensen die lichamelijke en of geestelijke schade hadden opgelopen tijdens hun verzetswerk in de periode 1940-1945.⁷ Zo zeiden twee inwoners van Sittard dat Van Houdt niet aan het verzet had deelgenomen en dat hij gevangen had gezeten in verband met ‘Jodensmokkel’ van Duitsland naar België vóór de oorlog. ‘Bedoelde van Houdt is geen krachtfiguur. De drijfveer tot bovenvermelde is zijn echtgenote’.⁸ Zijn vrouw Maria Kneip was betrokken geweest bij de smokkel van gevluchte Duitse en Oostenrijkse Joden vóór de oorlog. Zij had vastgezeten in nazi-Duitsland wegens *Landesverrat*.⁹

Afwijzing

Van Houdt, zo oordeelde de stichting, kwam niet in aanmerking voor een uitkering, omdat hij geen verzet had gepleegd tijdens de bezettingsjaren. Hij had weliswaar gewerkt voor de Nederlandse inlichtingendienst GS III en indirect voor de Britse *Secret Intelligence Service* (SIS), maar dat was in najaar 1939 geweest, dus niet tijdens de bezetting. H.L. van Hooydonk, de directeur van bureau Roermond van de Stichting 1940-1945, vond dat Van Houdt wel ‘als oorlogsslachtoffer in algemene zin’ was te beschouwen, voor wie een overbruggingsregeling misschien

5 M. Bossenbroek, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2011) 201.

6 M. Citroen, *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse Joden na kampen en onderduik* (Amsterdam 2021).

7 Zie Stichting 1940 – 1945: <https://www.st4045.nl> en Oorlogsbronnen: <https://www.oorlogsbronnen.nl>, geraadpleegd op 1 augustus 2025.

8 Nationaal Archief, archief Stichting 1940-1945, inv.nr. 71268/NA: ‘Getuigenverklaring Dom van de Bergh en Th. Dirckx’, ongedateerd.

9 J. Klöters, *Toon De Biografie* (Amsterdam 2010) 86, ArolsenArchives: ‘documentatie Maria Christina van Houdt’.

uitkomst kon bieden.¹⁰ Maar die kwam er evenmin. Het Borgstellingsfonds voor de Mijnstreek, waar Van Houdt een ‘wedervestigingscrediet’ had aangevraagd, wees zijn verzoek af.¹¹

Ook interventies van de secretaris van de afdeling Sittard-Geleen van Expogé (de na de oorlog opgerichte Vereniging van ex-politieke gevangenen) en van Wim Zwart, een Amsterdamse communist die met Van Houdt in Sachsenhausen had vastgezeten en hem prees (‘een buitengewoon goed kameraad voor allen’), mochten niet baten. Opeenvolgende afwijzingen, van 1947 tot en met maart 1953, van zijn aanvraag voor een buitengewoon pensioen brachten Van Houdt tot vertwijfeling. In een kladversie van een (vermoedelijk niet verstuurd) brief schreef hij: ‘M.H. Alle vragen zijn door mij reeds 10 maal beantwoord en zorg dat u dat baantje houdt maar ik heb er genoeg van zoo komen wij niet vooruit ik wensch geen woorden of formulieren ...’¹²

Tegenslag

Door zijn ondervoeding was Johann van Houdt lange tijd niet meer in staat zijn muziekhandel te exploiteren. De verdiensten van zijn dochter Gertie, die als kapster werkte, vielen in de naoorlogse jaren ook weg, toen ze naar de Verenigde Staten emigreerde. Gertie (1919-2016) had verkering gekregen met Jack (John) van Oostendorp, een Amerikaanse soldaat die afkomstig was uit (de ‘Nederlandse’ stad) Grand Rapids in de staat Michigan.

Afb. 1: De krant Grand Rapid News besteedde aandacht aan de uitreiking van het Verzetshedenkingskruis aan John van Houdt

[archief Grand Rapids News]

10 NA, archief Stichting 1940-1945, inv.nr. 71268: 'brief Van Hooydonk aan Provinciaal Bureau Oorlogsslachtoffers 12-02-1947'.

11 Idem, brief Borgstellingsfonds aan Stichting 1940-1945, 15-09-1947.

12 Ibidem, kladversie, ongedateerd.

In 1953 vertrokken ook Johann en Maria naar Grand Rapids. Toen haar vader in 1985 in Grand Rapids het Verzetshedenkingskruis kreeg uitgereikt als (late) erkenning voor zijn inlichtingenwerk, blikte Gertie terug in de lokale krant *Grand Rapids News*: ‘Papa loved his country, but after he returned from the camps, the Netherlands never looked the same to him again.’¹³

Na zijn terugkeer uit Sachsenhausen kreeg Van Houdt de ene tegenslag na de andere te verwerken. Hij kon de huur niet betalen. Omdat Van Houdt achterstallig bleef, schakelde zijn verhuurder Hertz dahl een advocaat in. Hij maande Van Houdt 750 gulden te betalen voor de jaren 1944-1946. Zo niet, zou hij hem voor de rechtbank dagen. De kwestie werd bij het Provinciaal Bureau Oorlogsslachtoffers aanhangig gemaakt. Beide partijen werden het eens over een overbruggingsregeling van 320 gulden, maar het lukte Van Houdt maar niet om de huurachterstand weggewerkt te krijgen.¹⁴ Het gezin bleef ondanks de huurachterstand in het pand wonen. Het leidde er mede toe dat Van Houdt naast zijn inkomen uit de muziek- en sigarenwinkel naar nevenverdiensten moest zoeken. Uit advertenties in regionale kranten blijkt dat hij eind jaren veertig, begin jaren vijftig met een orkest regelmatig optrad in dorpen in de omgeving van Sittard, inclusief de inmiddels door Nederland geannexeerde Selfkant, waar hij vóór de oorlog zo vaak gefietst had.¹⁵

Dekmantel

Volgens Van Houdts jongste dochter Gertie waren de fietstochten die haar vader met Agnes en haar maakte een dekmantel voor zijn spionagewerk. Steevast fietsten ze langs Duitse verdedigingswerken, vertelde ze aan de biograaf van Toon Hermans, Jacques Klöters.¹⁶ ‘Teun’ was haar eerste vriendje. Volgens Gertie gaf haar vader, die instrumenten verkocht van citerproducent Pffor uit Essen, via een zender in de kelder informatie over de Westwall, de Duitse verdedigingslinie die liep van de Zwitsers-Duitse grens tot aan Emmerik, en ook gegevens over troepenverplaatsingen door aan Londen. ‘De onschuldige citerleraar bleek ineens een geheim agent van de Engelsen te zijn. Gezellige ontmoetingen in Eindhoven en

13 *Grand Rapids News* 11-01-1985, ‘Dutch government honors resistance fighter’s courage’.

14 NA, archief Stichting 1940-1945, inv.nr. 71268: ‘Advocaat Voncken aan Van Houdt 13-12-1946, Voncken aan Van Hooydonk’, ongedateerd, en ‘Van Hooydonk aan Provinciaal Bureau Oorlogsslachtoffers 12-02-1947’.

15 *Limburgsch Dagblad* (LD) 31-12-1951, ‘Groot bal te Susterseel’ en LD 21-06-1952 ‘Tuddern, zaal Hochstenbach’.

16 Klöters, Toon De Biografie, 86. Van Houdt werkte voor een firma uit Essen die citers maakte.

Afb. 2: Landdrost Dassen hangt vlag uit in Selfkant, de Duitse gemeente werd op 23 april 1949 geannexeerd door Nederland als schadevergoeding voor de oorlog [fotograaf: Noske, J.D./ Anefo, Nationaal Archief, CC0]

Rotterdam, waarbij Gertie haar vader had vergezeld, bleken besprekingen met geheim agenten te zijn', zo noteerde de biograaf van Toon Hermans. Van een zender was vermoedelijk geen sprake. Wel van ontmoetingen die Van Houdt had met contactpersonen van GS III. De inlichtingendienst was in de loop van de tweede helft van de jaren dertig, naarmate de dreiging door nazi-Duitsland toenam, nauwer gaan samenwerken met SIS. De samenwerking moest geheim blijven om de neutraliteit van Nederland niet in gevaar te brengen.¹⁷

¹⁷ B. de Graaff, *Ongekend en onderscheidend. De geheime geschiedenis van de MIVD* (Amsterdam 2022) 40.

Afb. 3: Kaart van de zogenaamde Siegfried-lijn (Westwall) in 1940 [Wikimedia, CC 3.0]

Basis

Neutrale landen zoals Zwitserland en Nederland waren ideale 'uitkijkposten' voor buitenlandse inlichtingendiensten. In oorlogstijd werkten ze als een magneet op buitenlandse geheime diensten. GS III maakte tijdens de Eerste Wereldoorlog afspraken met inlichtingendiensten uit België, Frankrijk, Engeland, Rusland en de Verenigde Staten, die vanuit het neutrale Nederland opereerden tegen Duitsland en de Duitse troepen in België.¹⁸

Nederland zou een oogje dichtknijpen zolang de inlichtingendiensten tegen andere landen opereerden maar niet tegen het gastland. Geweld was uit den boze. Andere voorwaarde: de buitenlandse diensten moesten alle informatie die ze vergaarden delen met GS III. 'Aldus werd niet alleen de neutraliteit gehandhaafd, maar zat GS III ook voor een dubbeltje op de eerste rij.'¹⁹

¹⁸ Vriendelijke mededeling Bob de Graaff.

¹⁹ De Graaff, *Ongekend en onderscheidend*, 20.

Voor de Britse SIS was actief in Nederland. Vanuit Rotterdam stuurde de dienst een groot netwerk van agenten in Europa aan. De *Secret Service* werkte aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog nauw samen met de Franse geheime dienst *Le Deuxième Bureau*. Beide landen wilden weten wat het Duitse keizerrijk van plan was. De Britse dienst posteerde agenten langs de Duitse westgrens. Hun opdracht: informatie verzamelen over een mogelijke Duitse aanval. Vanuit Brussel opereerden agenten die de zogenaamde ‘Maastricht appendix’ en de grensstreek tussen Venlo en Nijmegen in de gaten hielden.

De *Secret Service* zag Zuid-Limburg als een mogelijk opmarsterrein van het Duitse leger richting België en Frankrijk. Daarom werden de spoorlijnen rond Maastricht en de bruggen over de Maas in Limburg in kaart gebracht. Vanuit Maastricht opereerde tijdens de Eerste Wereldoorlog een agent, bijnaam ‘Horse’, die onder meer rapporteerde over de bouw van de spoorlijn tussen Aken en Visé en het immense viaduct bij Moresnet over het dal van de Geul.²⁰ De Britse en Franse geheime diensten bleven ook na de Eerste Wereldoorlog actief in Nederland. Nadat de nazi’s begin 1933 aan de macht waren gekomen, beschouwden beide diensten Nederland wederom als de belangrijkste basis in Noordwest-Europa voor operaties tegen Duitsland. Ze kregen de vrije hand van generaal Johan Willem van Oorschot, het hoofd van GS III. Hij kende maar één gevaar, ‘en dat is de Mof’.²¹ Ook de *Abwehr*, de Duitse (contra)spionagedienst, was actief in Nederland. Die rekruteerde Duitse zakenlieden om informatie te verzamelen over militaire doelen in Nederland.²²

Grensbewoners

GS III, SIS en *Le Deuxième Bureau* wierven in de tweede helft van de jaren dertig grensbewoners om inlichtingenwerk te verrichten in de Duitse grensstreek. Deze ‘amateurspionnen’ opereerden naast de professionele agenten van de inlichtingendiensten, zoals de Heerlense brandweercommandant Charles Bongaerts en politieagent J.H. de Koning. Zij brachten in opdracht van GS III in 1939 de Duitse stellingen in de grensstreek tussen Vaals en Sittard in kaart.²³

20 Jeffry, *The history of the Secret Intelligence Service 1909-1949* (Londen 2011) 33, 74.

21 De Graaff, *Ongekend en onderscheidend*, 40.

22 Zie L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 2: Neutraal* (Den Haag 1969) 287; NISA - Vereniging Nederlandse Inlichtingen Studies: <https://www.nisa-intelligence.nl/node/10>, geraadpleegd op 1 augustus 2025.

23 A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Leeuwarden/Mechelen 1995) 920.

Afb. 4: Generaal-majoor Johan Willem van Oorschot [fotograaf onbekend, Nationaal Archief, CCO]

De werving van GS III van burgers richtte zich op (al dan niet gefailleerde) zakenlieden die om een bijverdienste verlegen zaten, Duits spraken en over een netwerk in de Duitse grensstreek beschikten. Zo wist de Franse inlichtingendienst Willy (Wilhelm) Cammans te strikken, een schoenmaker in Venlo van Duitse komaf. Voor zijn werk reisde Cammans, die de Nederlandse nationaliteit had, regelmatig naar zijn geboorteland. Samen met zijn Duitse zwager, die net over de grens in Lobberich woonde, verzamelde Cammans informatie over troepen en materiaal in kazernes en op vliegvelden. In Münster liepen ze tegen de lamp. Het Volksgerichtshof in Berlijn veroordeelde Cammans, wiens verzoek om afstand te doen van zijn Duitse nationaliteit nog in Berlijn in behandeling was en die daarom nog altijd als Duitser werd gezien, tot de doodstraf. Hij werd op 26 april 1938 in de gevangenis Plötzensee in Berlijn onthoofd. Zijn zwager kreeg levenslang.²⁴

24 J. Brauer, ‘Amateurspionnen in het Derde Rijk’, *Geschiedenis Magazine*, 59, nr.2 (maart 2024) 33. Zie ook Idem, ‘Spanning aan de grens. Incidenten, nazi’s en verzet midden jaren ’30’, *Venlose katernen* (november 2015) 3; Ragdy van der Hoek, *Over de grens Über die Grenze*, (Venlo z.j.) 65.

Bezoek

In de loop van augustus 1939, toen de spanningen in Europa flink opliepen en Nederland op het punt stond te mobiliseren, kreeg Johann van Houdt in zijn muziekzaak bezoek van zijn vriend Gerrit Spruijtenberg, die hij nog kende uit de tijd dat hij met zijn gezin in Venlo had gewoond (zie verderop). Spruijtenberg, die een garage had in Venlo, vroeg Van Houdt of hij een zakcentje wilde verdienen door informatie te verzamelen over Duitse versterkingen en troepen over de grens. Via Spruijtenberg, die voor GS III werkte, kwam Van Houdt in contact met een man die zich Janssen noemde, maar in werkelijkheid Van der Willik heette en wiens broer als officier bij de Generale Staf in Den Haag werkte. Van Houdt voldeed aan het profiel dat GS III hanteerde bij de werving van informanten. Hij sprak Duits en had als werknemer van de citerfirma in Essen een tijdlang veel gereisd in Duitsland. Hij kreeg als opdracht een vliegveld vlak over de grens in kaart te brengen en troepenverplaatsingen te melden. Van Houdt heeft slechts een paar maanden, tot aan het Venlo-incident (zie verderop) voor GS III gewerkt.

Afb. 5: Captain Sigismund Payne Best (met monocle), ontvoerd door een Duits overvalcommando tijdens het Venlo-incident op 9 november 1939 [fotograaf onbekend, Nationaal Archief, CC0]

Volgens Sigismund Payne Best, het hoofd van het agentennetwerk van SIS in Nederland, beschikte Van Houdt over meerdere agenten die voor hem werkten. Volgens Van Houdts dochter Gertie, die na de oorlog door het Bureau Nationale Veiligheid (de voorloper van de Binnenlandse Veiligheidsdienst) werd verhoord, had haar vader ook een Britse liaison. Zijn reizen bleven niet onopgemerkt. In december, na het Venlo-incident, waarbij Payne Best en zijn maat Richard Stevens door de Sicherheitsdienst over de grens ontvoerd werden, wist de Gestapo van het bestaan van Van Houdt. Payne Best had in een van de verhoren door de Gestapo de naam Bach (de alias die Van Houdt gebruikte) laten vallen en gemeld dat hij een zaak in muziekinstrumenten had in Sittard.²⁵

Tabaksarbeider

Wat weten we over de afkomst van Johann van Houdt? Zijn vader Cornelius van Houdt was afkomstig uit Venray en werkte als sigarenmaker in Kaldenkerken. Hij was getrouwd met de eveneens uit Venray afkomstige Agnes van Deursen.²⁶ De tabaks- en sigarenindustrie was de belangrijkste bedrijfstak in Kaldenkerken. Tegelen was het evenbeeld van Kaldenkerken. Het was het 'bolwerk' van de Limburgse tabaks- en sigarenindustrie. De grensstreek rond Venlo was in feite één arbeidsmarkt. Duitsers werkten in de Tegelse sigarenfabrieken, Nederlanders werkten over de grens in een van de tabaksbedrijven of in een nevenvestiging van de Venlose kleiwarenfabrieken.²⁷

Toen Johann drie jaar was verhuisde het gezin naar Venlo, waar vader vermoedelijk werk vond in de tabaksindustrie. Johann bezocht acht jaar lang de lagere school in Venlo. Nadat zijn vader in 1906 gestorven was, verhuisde zijn moeder met de kinderen terug naar Kaldenkerken. Ook Johann werd tabaksbewerker. Hij huwde in 1916 met Maria Christina Kneip, geboren in 1898 in Andernach, een plaatsje aan de Rijn ten zuiden van Bonn. Ze kregen twee dochters: Agnes en Gertrude (roepnaam

25 De informatie over werving van Johann van Houdt en zijn spionageactiviteiten is gebaseerd op: F. Kluiters, 'Vooroorlogse spionage in en vanuit Nederland', <https://www.nisa-intelligence.nl/PDF-bestanden/Abw%2005-Vooroorlogse%20spionage%20in%20en%20vanuit%20Nederland%20II.pdf>, 146-151. Het betreft een onvoltooid manuscript over de werking van de Duitse Abwehr in Nederland 1936-1945; NIOD, collectie 206 Speciaal archief Moskou, inv.nr. 1361-1-3746: 'Abschrift PA.W.50 Steven-Best, Berlin 10.12.1939'. Deze collectie bevat verhoren door de Gestapo, die het NIOD in de jaren 1990 in Moskou mocht kopiëren.

26 Kreisarchiv Viersen, burgerlijke stand, 20-08-2024.

27 De informatie over de tabaksindustrie in Kaldenkerken en Tegelen is afkomstig van: P. Seelen, *Groot Tegels Sigarenboek* (Venlo 2018) en Van der Hoek, *Over de grens*.

Afb. 6: Reconstructie van het Venlo-incident op 20 februari 1948
[fotograaf, Anton Snikkers / Anefo, Nationaal Archief, CC0]

Het Venlo-incident

Sigismund Payne Best, het hoofd van het Britse agentennetwerk, meldde in de loop van 1939 aan Londen dat hij in contact kon komen met een hoge Duitse officier, die naar eigen zeggen in het verzet tegen Hitler zat. Samen met Richard Stevens, het hoofd van *Pasport Controle Office* van de Britse ambassade in Den Haag, maakte hij een afspraak met de Duitse officier in café Backus in Venlo, net voor de grens aan de Nederlandse kant. De Britten kregen begeleiding van luitenant Dirk Klop namens GS III. Het bleek een valstrik, opgezet door Walter Schellenberg, een officier van de *Sicherheitsdienst* (SD). Er volgde een schietpartij, waarbij Klop zwaargewond geraakte. Hij overleed in een ziekenhuis in Düsseldorf. Payne Best en Stevens werden gevangengenomen.

Het zogeheten Venlo-incident had grote gevolgen. Den Haag zat ermee in de maag omdat de samenwerking van GS III met de SIS schadelijk was voor het Nederlandse neutraliteitsbeleid. Nazi-Duitsland kreeg een argument in handen om de inval op 10 mei 1940 te rechtvaardigen. De gevolgen voor het werk van de Britse, Franse en Tsjechische inlichtingendienst, die na de bezetting van Bohemen en Moravië door nazi-Duitsland in 1939 vanuit Nederland opereerde, waren rampzalig. Omdat Payne Best, tegen alle voorschriften van de dienst in, een lijst bij zich had van SIS-agenten in West-Europa, was dat netwerk zo goed als verloren. De Brits-Franse samenwerking kreeg een klap omdat Stevens ook informatie over de contacten met *Le Deuxième Bureau* bij zich had.¹

1 Jeffrey, *The history of the Secret Intelligence Service* 383-385; De Graaff, *Ongekend en onderscheidend*, 51-53; Idem, 'Trefpunt Venlo. Amerikaans-Belgische-Brits-Franse-Nederlandse spionagesamenwerking ten aanzien van nazi-Duitsland in 1939', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis* 15 (Den Haag 1993) 106

Gertie).²⁸ Begin jaren dertig verhuisde het gezin Van Houdt naar Venlo. Johann was inmiddels handelsreiziger voor de muziekfirma Pforr uit Essen. Hij werd in Venlo chef van een filiaal van Pforr. In maart 1935 vestigde Van Houdt zich op verzoek van Pforr in Sittard, waar de firma een winkel had geopend aan de Paardenstraat.²⁹

Aan het inlichtingenwerk van Van Houdt kwam een abrupt eind na het Venlo-incident. GS III zette de activiteiten van zijn inlichtingenwerkers aan de Duits-Nederlandse grens stop om de neutraliteit van Nederland niet nog verder in gevaar te brengen.

Spanning

Het Venlo-incident voltrok zich in een provincie die al in februari 1933, twee weken na de machtsovername van de nazi's in Duitsland, te maken kreeg met politieke spanningen aan de grens. Op 14 februari 1933 tegen zeven uur 's avonds trok een groep van zeventig nazi's in uniform over de Neustrasse in Herzogenrath, de 'Duitse helft' van de Nieuwstraat in Kerkrade. Een taxichauffeur aan de Nederlandse kant van de grens riep schertsend 'Heil Moskou', waarop zo'n twintig bruinhemden met gummiknuppels op hem afstormden en hem klemzetten. Een Nederlandse douanier, die op het lawaai afkwam, sommeerde de Duitsers terug te gaan. Hij trok zijn pistool toen de nazi's daartoe geen aanstalten maakten. Daarop riep de toegesnelde *Gruppenführer* 'Antreten', waarna de colonne zich terugtrok op Duits gebied. Tegen de taxichauffeur riepen ze: 'We krijgen je nog wel'.³⁰

Het incident aan de grens was de voorbode van een reeks voorvallen in Limburg die te maken hadden met nazi-infiltratie en het verzet daartegen. In zijn proefschrift *Over de grens. De sociaal-politieke dynamiek in de Nederlands-Duitse grensregio's, 1930-1940* heeft historicus Jan Brauer aan de hand van een aantal grensregio's, waaronder de Oostelijke Mijnstreek, aangetoond hoe de politieke spanningen in de Nederlandse grensprovincies toenamen.³¹

De machthebbers in Berlijn wilden het verzet tegen het nieuwe regime in de kiem smoren. Niet alleen in Duitsland zelf, maar ook in het aangrenzende buitenland. Communisten, sociaaldemocraten, vakbondsleden en religieus geïnspireerde critici die hadden kunnen vluchten, organiseerden vanuit hun Exil het verzet tegen het naziregime.

28 Gemeentearchief Sittard, burgerlijke stand.

29 NIOD, collectie 206, Akte zur Person Van Houdt.

30 Brauer, *Over de grens*, 53-54.

31 Idem, *passim*.

Een ander belangrijk speerpunt van het door Adolf Hitler geleide regime was de nazificatie van de *Volksgenossen* in het buitenland. In Nederland woonden in de jaren dertig zo'n 100.000 Duitsers, van wie circa 35.000 in Limburg. 10 procent van de bevolking in Heerlen, Brunssum en Kerkrade was Duitser. Eén op de drie huwelijken in Kerkrade was gemengd. In de Oostelijke Mijnstreek werkten duizenden Duitse kompels. Heerlen telde een *Deutsche Schule*, net zoals Venlo, waar een aantal Duitse bedrijven was gevestigd die voor de *Wehrmacht* produceerden en waarvan de leiding nationaal-socialistisch gezind was.

Gauleiter

Al in de zomer van 1933 werden nazi-propagandisten actief in de Duitse gemeenschap in Limburg. De NSDAP, de nazipartij, richtte in Limburg afdelingen op van zijn *Auslandorganisation* (AO), onder meer in Maastricht, Heerlen, Simpelveld, Brunssum, Valkenburg en Venlo.³² Gauleiter Limburg Konrad Tyfker, een voormalige mijnwerker van de Laura in Eygelshoven, pochte medio 1933 al achtduizend *Volksgenossen* als partijlid geworven te hebben in Limburg. De nazi's zetten Duitsers in Limburg onder druk om partijlid te worden. Op last van de Heerlense politiecommissaris Lambert Offermans, die streng optrad tegen de intimidatie van de nazi's, moest Tyfker het land uit.³³ Tyfker overdreef zijn 'succes'. Slechts drieduizend Duitsers werden in Nederland lid van de *ReichsdeutscheGemeinschaft* (RDG), de opvolger van de AO. De RDG, die informatie over activiteiten tegen de nazi's en namen van emigranten doorgaf, werd aangestuurd door de Duitse ambassade in Den Haag.

Baron Eduard Speyart van Woerden, de procureur-generaal in Den Bosch die verantwoordelijk was voor de openbare orde in Limburg, vroeg keer op keer in Den Haag om aanscherping van het beleid tegenover de nazi-infiltratie. Maar Den Haag was terughoudend, om de (handels)relatie met nazi-Duitsland niet te bruuskeren. Behalve Speyart hield ook de Centrale Inlichtingendienst, GS IIIB, de infiltratie vanuit nazi-Duitsland en de genazificeerde delen van de Duitse gemeen-

32 NIOD, collectie 088, Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden, inv.nr. 586-615: 'Stukken betreffende de Ortsgruppen en Stützpunkte 1929-1945'.

33 De volgende alinea's zijn, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op Brauer, *Over de grens*, passim. Zie voor de beïnvloeding van Duitsers in Limburg door naziregime ook: idem, 'Op de bres voor het Duitsdom in Limburg. Nationaalsocialistische grenspolitiek in de praktijk (1933-1940)', *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 68 (2023) 142-171. Zie voor activiteiten van nazi's in Limburg ook: Marcel Krutzen, 'De uitzetting van twee nazi-agitatoren in Limburg. Over de vooroorlogse nazi-agitatoren Paul Blumrath en Conrad Tyfker', *Historiek* (september 2022).

schap in Nederland in de gaten. GS IIIB werkte daartoe samen met de politieke inlichtingenafdelingen van de politiekorpsen in de grote steden.³⁴

Fel

Zeer fel was de procureur-generaal op het optreden van Duitse opsporingsambtenaren op Nederlandse bodem. Niet iedere Limburgse politiecommissaris trad volgens hem adequaat op tegen de Duitse collega's. Zo kreeg de Roermondse commissaris een uitbrander omdat hij Duitse opsporingsambtenaren in najaar 1935 geen strobreed in de weg legde toen die in de Duitse gemeenschap in de stad op onderzoek uitgingen. De Heerlense politiecommissaris Offermans zag al snel het gevaar van de nazi's. Maar dat gold niet voor iedere diender. Politieambtenaren, die vóór 1933 regelmatig met hun Duitse collega's over de grens samenwerkten bij het bestrijden van het communisme, bleven dat ook na 1933 doen. De Maastrichtse politie-inspecteur Henri Seelen werkte vanaf begin 1939 voor de *Abwehr*. Seelen, die lid was van de NSB, gaf namen van mensen die voor de Britse en Franse inlichtingendiensten werkten en van mensen die anti-Duits waren door aan zijn contactpersoon in Aken.³⁵

Kaartsysteem

Het vervolgingsapparaat van de nazi's in Limburg werkte volgens Brauer bijzonder effectief. Tientallen informanten waren op pad in Limburg. Alle informatie kwam in een kaartsysteem, op basis waarvan de Gestapo na de meidagen van 1940 niet alleen Duitse emigranten maar ook honderden Nederlanders kon oppakken. Onder hen ook Johann van Houdt en zijn vrouw, die tegen betaling naar Nederland gevluchte Joden over de grens hielpen te ontsnappen naar België. De Gestapo kreeg de regie over de bestrijding van het emigrantenverzet vanuit Nederland. Naar schatting 4.000 tot 5.000 Duitse communisten, sociaaldemocraten, vakbondsmensen en katholieke politici en geestelijken waren na de machtsovername van de nazi's naar Nederland gevlucht.

Het communistische Exil-verzet vanuit Nederland telde zo'n 300 tot 500

34 De Graaff, *Ongekend en onderscheidend*, 30.

35 M. Krutzen, 'G.J.H. Seelen politiecommissaris te Heerlen', *De Mijnstreek. Historisch Magazine voor Parkstad Limburg* 3 (2017) 22-25. Seelen was tijdens de bezetting commissaris van politie in Heerlen en werd na de oorlog veroordeeld tot acht jaar gevangenisstraf.

kaderleden, die verzetskranten over de grens smokkelden, als koerier werkzaam waren of meehielpen bij de opvang van gevluchte kameraden. De regio rond Heerlen (*der Hauptsitz der Emigranten im holländischen Grenzgebiet*) was volgens de Gestapo de meest succesvolle.³⁶ Maar ook die organisatie was geïnfiltrerd door de Gestapo. De hiërarchische organisatie van de KPD was haar achilleshiel. De leiding van de Exil-KPD in Amsterdam stuurde de acties aan de grens aan. Niet alleen wemelde het ook in Amsterdam van nazi-informanten, bovendien wisselde de Amsterdamse politiechef Karel Broekhoff geregeld informatie over communistische acties uit met het *Geheimes Staatspolizeiamt* in Berlijn.

Kantinebaas

Ook sociaaldemocratische emigranten ageerden vanuit Limburg tegen het regime in Berlijn en de nazi-infiltratie in Limburg. De sociaaldemocraten smokkelden de *Freie Presse*, het verzetsblad van de SPD, over de grens. In de mijnstreek colporteerden ze met het blad onder Duitse mijnwerkers. Een van de leidende figuren in het sociaaldemocratische Exil-verzet in Zuid-Limburg was Friedrich (roepnaam Fritz) Delker, de voormalige districtspenningmeester van de Duitse mijnwerkersbond in het Ruhrgebied. In oktober 1933 kwam hij met zijn vrouw en dochter aan in Maastricht. Van 1936 tot februari 1939 werkte hij als kantinebaas in het Volkshuis, het partijgebouw van de sociaaldemocratische beweging in Maastricht. Van 1 februari 1939 tot 15 mei 1940 dreef hij het café in het Volkshuis in het Boschstraatkwartier voor eigen rekening.³⁷ Delker deed meer dan alleen glazen spoelen. Hij was de verbindingsman van de *Arbeitsausschuss freigewerkschaftlicher Bergarbeiter Deutschlands*, een samenwerkingsverband van sociaaldemocratische en communistische vakbondsleden in nazi-Duitsland.

De Gestapo arresteerde Delker op 1 juni 1940. Na zijn vrijlating uit de gevangenis in Aken kreeg hij een baantje als medewerker bij de bouwafdeling van de *Luftwaffe*. Hij moest daartoe wel eerst lid worden van het *Deutsche Arbeiterfront* (DAF), de vakbondsorganisatie van de nazi's.³⁸

Vanuit Heerlen, waar hij werkzaam was als aalmoezenier van de arbeid in de mijnstreek, ondersteunde mgr. Henri Poels de anti-nazi-activiteiten van Friedrich

36 Brauer, *Op de bres*, 151.

37 J. Perry, C. Cillekens, m.m.v. J. Luijten, *Het Volkshuis. Maastrichts Silhouet* 22 (Maastricht 1986) 45-48. Zie ook Detlev Peukert, Frank Bajohr, *Spuren des Widerstandes. Die Bergarbeiterbewegung im Dritten Reich und im Exil*, (München 1987) 119.

38 Landesarchiv Düsseldorf Noordrijn-Westfalen (LAV NRW), Akte 4667: 'Entnazifizierungsakte Friedrich Delker'.

Muckermann. Deze Duitse jezuïet riep in zijn verzetskrant *Der Deutsche Weg* de katholieken over de grens op niet te zwichten voor het naziregime. Poels was fel gekant tegen de nazi-inmenging in de Duitse gemeenschap in Limburg. Over de voortdurende Gestapo-infiltratie in Limburg trok Poels herhaaldelijk aan de bel bij de (katholieke) ministers van Justitie.³⁹

Arrestaties

Amper zes weken na de bezetting van Sittard pakten de Duitsers Johann van Houdt op. Zijn vrouw Maria hadden ze al op 17 mei 1940 opgepakt. Zij was in de tweede helft van de jaren dertig betrokken geweest bij een netwerk van mensen-smokkelaars dat in het Duits-Nederlands-Belgisch grensgebied actief was. Tegen betaling smokkelden ze gevluchte Duitse en Oostenrijkse Joden over de 'groene grens' (ongeveer de huidige Oostkantons) naar België. Vanwege haar betrokkenheid bij de mensensmokkel werd haar het verblijf in het 'bewakingsgebied', een driehonderd meter brede strook grond langs de grens, in najaar 1939 ontzegd, zo valt af te leiden uit een artikel in de *Limburger Koerier* van begin augustus 1939.⁴⁰ Tussen 1933 en 1940 kwamen naar schatting 40.000 joden uit Duitsland naar Nederland. Een groot deel van hen passeerde de grens illegaal. De regio rond Aken stond in de crisisjaren onder smokkelaars bekend als '*das Loch im Westen*'.⁴¹

Bijverdienste

Na de *Reichskristallnacht* van 9 op 10 november 1938, toen synagogen in Duitsland in brand werden gestoken, joodse winkels geplunderd werden en honderden joden werden vermoord, veranderde onder druk van de publieke opinie de restrictieve houding van Den Haag ten aanzien van de toelating van joodse vluchtelingen. De smokkelhandel kreeg een nieuwe dimensie: vluchtelingen de grens over helpen, doorgaans tegen een forse vergoeding. Sommige mensensmokkelaars verdienden veel geld met de hulp aan gevluchte joden.⁴²

39 Zie ook J. Brauer, 'Duitse vrienden en vijanden. Poels tegen het nationaalsocialisme (1930-1940)', in: Mgr.dr. Henri Poels (1868-1948), *Leven en werk van een sociaal bewogen priester en pionier*. Historische Reeks Parkstad Limburg 19 (Heerlen 2022) 221-242.

40 Kluiters, 'Vooroorlogse spionage', 18-19 en *Limburger Koerier*, 3-8-1939.

41 Zie www.eifelnatur.de: Smokkelhandel rond het Drielandenpunt.

42 H. van Rens, *Vluchtelingen uit Duitsland in de Limburgse grensstreek*, Holocaust Informatie Centrum Limburg: <https://www.holocaustlimburg/publicaties>, 1 augustus 2025. Zie ook H. van Rens, *Vervolg*

Ook Maria van Houdt pikte een graantje mee. Ze werkte samen met een taxichauffeur uit Sittard. Onder de smokkelaars waren volgens Jan Brauer relatief veel taxichauffeurs. Het was harde business. De taxichauffeur die voor Maria werkte, vroeg tussen de 900 en 1500 mark per rit van Keulen naar Antwerpen.⁴³ Tijdens haar reizen door nazi-Duitsland verzamelde Maria ook gegevens over de in aanbouw zijnde Westwall voor haar man Johann. De Gestapostelle in Aken was op de hoogte van haar activiteit. De Gestapo was vooral geïnteresseerd in haar inlichtingenwerk. Op grond van *Landesverrat* werd ze al in mei 1940 gearresteerd en overgebracht naar de gevangenis in Münster, vervolgens naar die in Hamm, Dortmund en Aken. Van 25 september 1940 tot 12 maart 1941 zat ze vast in Eupen.⁴⁴

Verlaten

Toen Maria weer thuiskwam in Sittard, trof ze niemand meer aan in de woning aan de Paardenstraat. Haar man bleek inmiddels ook opgepakt. Na de arrestatie van zijn vrouw was het een kwestie van tijd voordat de Gestapo Johann van Houdt zou vastnemen. In juni 1940 was het zover. Van Houdt werd verhoord, maar ook weer snel vrijgelaten. Het *Oberkommando* van de *Wehrmacht* vond de informatie die Van Houdt had verzameld zeer algemeen. Of dat voldoende was voor een strafzaak tegen hem was zeer ongewis. De Duitsers besloten daarop Van Houdt vrij te laten, mogelijk ook in de hoop dat hij hen naar andere personen uit zijn netwerk zou kunnen leiden. In februari 1941 pakten de Duitsers hem opnieuw op. De Gestapo, zo blijkt uit de verhoren van Van Houdt, was er inmiddels van overtuigd dat hij wel degelijk militaire geheimen aan de Engelsen had doorspeeld. Van Houdt werd als *Schutzhaftling* overgebracht naar de gevangenis in Aken, vervolgens naar die in Düsseldorf en in november 1941 op transport gesteld naar concentratiekamp Sachsenhausen.⁴⁵ De *Sonderkommission* SIS van het RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*, de instantie waaronder zowel Gestapo als de SD vielen) had na de verhoren van Payne Best en Stevens het netwerk van de SIS en GS III in Nederland in kaart gebracht.

in Limburg. Joden en Sinti in Nederlands-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog Maaslandse Monografieën 76 (Hilversum 2013) 52-54.

43 T. de Jong, 'Een jaarinkomen voor één jood', *Groene Amsterdammer*, 25 mei 2016.

44 ArolsenArchives, International Center on Nazi Persecution: 'documentatie Christina van Houdt en Korrespondenzakte nr.305.357'.

45 NIOD, collectie 206, Speciaal archief Moskou, inv.nr.1361-1-3746, Schlussbericht 23-04-1941. Schutzhaft was een eufemistische term voor het zonder gerechtelijke uitspraak in bewaring stellen van personen die het naziregime achter slot en grendel wenste. Zie voor gevangenschap Johann van Houdt: ArolsenArchives, referencecode 06030302.0.064.405 Van Houdt. J.

Ontkenning

Van Houdt werd op 18 april 1941 ondervraagd over zijn werk voor GS III. Hij ontkende alle beschuldigingen. Hij was nooit benaderd, zo zei hij, om inlichtingenwerk te verrichten, en hij had nooit iets gedaan tegen de belangen van Duitsland in. Als hij benaderd zou zijn, zou hij dat zeker afgewimpeld hebben. Door zijn jarenlange verblijf in Duitsland was hij 'Deutschfreundlich' en dat was nog steeds zo.⁴⁶ Vier dagen later had hij zich bedacht en gaf hij toe door Gerrit Spruijtenberg benaderd te zijn voor inlichtingenwerk. Maar hij was nooit over de grens geweest. De informatie die hij Van der Willik deed toekomen, had hij uit Nederlandse en Duitse kranten gehaald en via gesprekken die hij in kroegen in Sittard en omgeving met grensgangers had gevoerd. Van Houdt had, zo vertelde hij, na een ontmoeting met Van der Willik spijt gekregen van zijn toezegging om informatie in te winnen. In totaal had hij dertien rapporten gemaakt, die hij schriftelijk of mondeling aan Van der Willik doorgaf. In totaal had hij zo'n duizend gulden verdiend met zijn inlichtingenwerk. 'Naar mijn overtuiging heb ik de Duitse staat door mijn bezigheid geen belangrijke schade berokkend', zo trachtte Van Houdt zich vrij te pleiten.⁴⁷ De poging van Van Houdt om zijn inlichtingenwerk af te zwakken had geen succes. In het afsluitende rapport schreef de Gestapo-beambte: 'Als Van Houdt gebrekkige, slechte informatie had geleverd, dan zou de Engelse inlichtingendienst zeker niet 200 gulden per maand hebben betaald en zeker niet zijn salaris met 100 gulden hebben doorbetaald toen hij zijn activiteit had moeten stoppen.'⁴⁸

Brieven

Naar schatting hebben circa 3.700 Nederlanders gevangengezeten in Sachsenhausen. Vermoedelijk zat Johann van Houdt in blok 51.⁴⁹ Over hoe het hem vergaan is, weten we vrij weinig. Afgezien van twee brieven die hij rond de jaarwisseling 1944-1945 aan zijn zwager Peter Kneip in Hamborn bij Duisburg stuurde, is er geen correspondentie bewaard gebleven, ook niet met zijn vrouw en dochters.⁵⁰ Volgens Gertie mocht haar vader twee keer per jaar een postkaart vanuit Sachsenhausen

46 *Ibidem*, Verhoor 18-04-1941.

47 *Ibidem*, Verhoor 22-04-1941.

48 *Ibidem*, Schlussbericht 23-04-1941.

49 Oudesluijs, *Sachsenhausers*, 19; mail Diete Oudesluijs, 05-10-2024.

50 Archiv Sachsenhausen: 'Het betreft kopieën van originele brieven die zich bevinden in privébezit'. Met dank aan Horst Seferens, Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten.

Sachsenhausen

Concentratiekamp Sachsenhausen werd in de jaren 1936-1937 gebouwd door gevangenen uit de Emslandlager, de eerste concentratiekampen in een veengebied in een noordwestelijke uithoek van Duitsland, vlak bij de Nederlands-Duitse grens. Het nieuwe kamp lag afgelegen in een bosgebied ten noordoosten van Oranienburg. Toen Johann van Houdt eind november 1941 in Sachsenhausen arriveerde was de parallelle leiding van het kamp, naast die van de SS, in handen van de communisten, de best georganiseerde groep politieke gevangenen in het kamp. Zoals ook in de andere concentratiekampen vaak het geval was, hadden de politieke gevangenen de criminelen die namens de SS als kapo's optraden, uit hun posities verdreven. Wie, onder toezicht van de SS, de dagelijkse leiding in het kamp in handen had, kon belangrijke posities, bijvoorbeeld de administratie van het kamp, met eigen mensen bezetten. Zo konden de communisten in Sachsenhausen bepalen of je wel of niet bij een zwaar of een licht *Kommando* werd ingedeeld en of je 'krank geschrieben' kon worden.¹

Tussen 1939 en de bevrijding van het kamp door de Russen in 1945 zijn in Sachsenhausen naar schatting circa 205.000 mensen gevangengehouden. Naar schatting dertig- tot vijftigduizend mensen hebben het kamp en de dodenmarsen niet overleefd.² De kampbevolking bestond rond 1941 vooral uit Duitse politieke gevangenen (communisten en sociaaldemocraten). Vanaf begin 1941 kwamen ook vanuit de door de Duitsers bezette landen gevangenen in Sachsenhausen aan. Onder hen verzetsstrijders, Roma en Sinti, homoseksuelen, Jehova's Getuigen, en priesters die tegen het nazisme ageerden. In Sachsenhausen was ook een zogenaamd *Russenlager*, waar tienduizenden Russische krijgsgevangenen wegwijnden. Van de Russische krijgsgevangenen die in Sachsenhausen aankwamen, kwam 30 procent binnen een maand om.³ De SS had in een barak een 'nek-schotinstallatie' gebouwd waarmee naar schatting dertien- tot achttienduizend Russen werden gedood. Ze werden zogenaamd ter meting van hun lengte tegen een muur gezet, waarna door een gat in de muur een SS'er de trekker overhaalde.⁴

1 Zie voor een analyse van het kaposysteem: Jan Willem Stutje, *Folterfabriek Buchenwald. Overleven en collaboreren in een Duits concentratiekamp* (Amsterdam 2024).

2 Diete Oudesluijs, *Sachsenhausers. Sterker dan de dood* (Soesterberg 2021) 72.

3 Wachsmann, *KZ Een geschiedenis*, 395.

4 *Ibidem*, 365-367.

naar huis schrijven.⁵¹ Volgens Jan Lemaire, een communist die in Sachsenhausen vastzat, was Johann van Houdt (die hij in zijn boek Jan noemt) vermoedelijk betrokken bij het werk van de 'culturele commissie' van de Nederlandse gevangenen. De gevangenen regelden een gitaar, een accordeon en attributen voor de 'poppenkast', een zangkoor dat Johann had samengesteld.⁵²

Het is niet bekend in welk (*Aussen*)*kommando* Johann van Houdt heeft gezeten. Werken in *Klinker*, een steenfabriek, of bij het *Schuhlauffer-Kommando* was bijzonder zwaar. Dat hield in dat de gevangenen nieuw ontwikkeld schoeisel ten behoeve van de *Wehrmacht* moesten testen. Urenlang, soms tot bloedens toe, moesten ze over een proeftraject met kiezelstenen lopen.⁵³ Begin november 1944 schreef Johann van Houdt zijn zwager Peter Kneip omdat hij geen contact meer had met Maria. 'Het gaat nog goed met me en hopelijk ook met jullie'. Twee maanden later, op 7 januari 1945, schreef Johann zijn zwager opnieuw. Hij vroeg of hij en zijn gezin iets voor hem konden doen. 'Ik denk dat het ook voor jullie moeilijk is, maar omdat ik niet meer naar huis kan schrijven, is het ook voor mij moeilijk, want ze hebben me goed geholpen.' Vermoedelijk doelde Johann op voedselpakketten die hij vanuit Sittard had ontvangen.

Dodenmarsen

Op 21 april 1945 begonnen de 'dodenmarsen' vanuit Sachsenhausen. De SS-bewakers dreven telkens colonnes van zo'n duizend gevangenen de poort uit, richting noordwesten. In totaal ging het om circa 33.000 gevangenen. Het kamp was vanaf najaar 1944 overbevolkt, omdat gevangenen vanuit andere concentratiekampen naar Sachsenhausen waren overgebracht. Wie onderweg niet meer mee kon werd doodgeschoten. Toen het Rode Leger op de tocht naar het noorden te dichtbij kwam namen de bewakers de benen en lieten de uitgeputte gevangenen aan hun lot over. Bij het plaatsje Wittstock in het Belower Wald werden de gevangenen, onder wie ook vermoedelijk Johann van Houdt, bevrijd door soldaten van het Rode Leger.

Via het Rode Kruis kregen de gevangenen voedselpakketten. In tegenstelling tot de Belgen en Fransen, die door hun regering redelijk snel gerepatriëerd werden, moesten de Nederlandse Sachsenhausers lang wachten voordat ze geholpen wer-

51 *Grand Rapids News*, 11-01-1985. 'Van Oostendorp, 65, said her family received two letters a year from their father, who was imprisoned at the Oranienburg concentration camp in Sachsenhausen.'

52 J. Lemaire jr., *Mannen in zebra. Ons leven in concentratiekamp Oranienburg* (z.p. 2020) 273.

53 *Ibidem*, 147.

den. Koos Vorrink, de sociaaldemocratische voorman die in Sachsenhausen had vastgezeten, beschuldigde na terugkeer in Nederland de regering van grove nalatigheid. Volgens hem hadden duizenden landgenoten gered kunnen worden als Den Haag tijdig voedselpakketten had gestuurd na de bevrijding van de kampen.⁵⁴

Trauma

Het is, bij gebrek aan bronnen, gissen, maar het wachten op terugkeer naar huis moet ook Johann van Houdt zwaar gevallen zijn. Eenmaal thuis, was de huiselijke situatie in het gezin Van Houdt bepaald niet florissant. Materieel niet, en qua gezondheid en geestelijk welbevinden van Johann van Houdt evenmin. Agnes en haar man waren samen met Gertie inmiddels terug in het ouderlijk huis, waar sinds haar vrijlating Maria de winkel dreef.⁵⁵ Medio 1945 zag Gertie een broodmagere Toon Hermans de winkel binnenkomen. Na de bevrijding van Sittard in najaar 1944 was het contact met haar verloofde verbroken. Tijdens de bezetting had ze Toon wel eens opgezocht in Amsterdam, waar hij carrière hoopte te maken.⁵⁶

Toon was gekomen om haar ten huwelijk te vragen. Maar Gertie's vader gaf geen toestemming. 'Jij krijgt Gertie niet, ik ga nog liever naar het concentratiekamp terug dan dat jij haar krijgt', zo had hij Toon afgewimpeld. Toon ging terug naar Amsterdam. Toen Gertie eind 1946 in *De Telegraaf* las dat Toon met Rita Weijtboer (Rietje) was getrouwd, knapte er iets bij haar. Volgens Jacques Klöters had Gertie nog maar één gedachte: ik wil hier weg. Ze trok in bij vrienden in Maastricht.

Uitzetting

Terwijl Johann van Houdt met de Stichting 1940-1945 in de clinch lag over zijn verzoek, wilde de regering in Den Haag de in Nederland wonende Duitsers het land uitzetten. De anti-Duitse sentimenten in de Nederlandse samenleving leefden nog heel sterk. Naar schatting woonden er na de oorlog tussen de 17.000 en 25.000 Duitsers in Nederland. Onder hen Duitse joden en anti-nazi's die de bezetting overleefd hadden, kleine kinderen en wezen. En ook Johann van Houdt.⁵⁷

54 Bossenbroek, *De Meelstreep*, 67-68 en 107.

55 Gemeentearchief Sittard-Geleen, burgerlijke stand.

56 Deze en de volgende twee alinea's zijn gebaseerd op Klöters, *Toon De Biografie*, 138 en 152-153.

57 J. Sintmaartensdijk en Y. Nijland, *Operatie Black Tulip. De uitzetting van Duitse burgers na de oorlog* (Amsterdam 2009).

Het voornemen sneuvelde uiteindelijk in de loop van 1949. Het Britse leger, verantwoordelijk voor de bezetting van het Noordwesten van Duitsland, stond te midden van de problemen met de opvang van verdreven Duitsers uit Midden- en Oost-Europa, niet te wachten om nog eens tienduizenden vluchtelingen op te vangen. Het Nederlandse episcopaat tekende ook protest aan tegen de plannen van de (katholieke) minister van Justitie Hans Kolfshoten.

Onzekerheid

Het voornemen om Duitsers uit te zetten zorgde intussen voor groeiende onzekerheid onder hen in Limburg. De mijndirecties hadden pal na de bevrijding de Duitse personeelsleden ontslagen. Vanwege het personeelstekort kwamen ze hier medio 1946 op terug. Bonafide Duitsers konden weer aan de slag. Niet-bonafide kompels mochten niet terug naar de mijn waar ze gewerkt hadden en werden in een beperkt aantal mijnen geplaatst, afgescheiden van de Nederlandse kompels. De Duitsers werden slechter behandeld dan de Nederlandse politieke gevangenen die vrijwillig in de mijn werkten. In de loop van 1949 werden de Duitse mijnwerkers weer als gewone medewerkers behandeld.⁵⁸

Onder de Duitsers in Limburg groeide de onrust over mogelijke uitzetting toen Den Haag op 11 september 1946 startte met de deportatie van Rijksduitsers die niet van economisch belang waren voor Nederland. In de Limburgse kranten verschenen verhalen over Kamp Mariënbosch bij Nijmegen en Kamp Avegoor op de Veluwe, de verzamelcentra van waaruit de Duitsers gedeporteerd zouden worden. Zo schreef het *Limburgsch Dagblad* op 8 juli 1947: 'Vandaag begint vanuit het kamp Mariënbosch bij Nijmegen een voor alle rechtgeaarde Nederlanders zeer welkome uittocht. Want heden vertrekt het eerste contingent ongewenste Duitsers uit Nederland, richting Heimat'.⁵⁹

In tegenstelling tot de rubriekschrijver in de krant was burgemeester J. H. Martin van Hoensbroek een heel andere opvatting toegedaan. Toen twee maanden later 27 Duitse gezinnen uit zijn gemeente uitgezet dreigden te worden, tekende hij protest aan. Martin stapte in de trein naar Den Haag om de minister te bewegen de beslissing terug te draaien.⁶⁰ Het mocht niet baten. Op 20 september werden de gezinnen opgepakt. Omstanders vergeleken de agenten met nazi's. 'Vanmorgen is

58 A. Schoot Uiterkamp, 'Twee soorten Duitsers? Duitse mijnwerkers in Nederlandse steenkolenmijnen, 1944-1949', *PSHAL* 159 (Maastricht 2023) 209.

59 *Limburgsch Dagblad*, 08-07-1947. Latere artikelen in het LD en *Gazet van Limburg* hadden een kritische ondertoon t.a.v. het Nederlandse uitzettingsbeleid.

60 Schoot Uiterkamp, 'Twee soorten Duitsers?', 197.

het onvermijdelijke gebeurd (...) De hele Kouvenderstraat stond ervan op stelten. De burens hadden de agenten wel bij de keel willen grijpen. Al om half zes was het huis aan voor- en achterzijde afgezet. De bewoners werden gewoon van hun bed gelicht. Er hielp niets aan. Allen moesten mee ...'⁶¹ De voortdurende dreiging van uitzetting leidde ertoe dat Duitsers die in Limburg woonden de Nederlandse nationaliteit gingen aanvragen. Het *Limburgsch Dagblad* berichtte op 7 september 1949 dat 144 personen dit hadden gedaan. Drie maanden later meldde dezelfde krant dat 29 buitenlanders in Limburg, merendeels van Duitse komaf, de Nederlandse nationaliteit hadden gekregen. Het betrof onder meer mijnwerkers, een landbouwer, een winkelier en een kloosterzuster. Onder hen ook 'J.C. van Houdt, muziekhandelaar, 57 jaar, te Sittard'.⁶² De aanvragers die door de strenge screening kwamen, hadden zich blijkbaar goed gedragen tijdens de bezetting. Sinds de bevrijding had het parlement ingestemd met tweeduizend aanvragen voor naturalisatie.⁶³

Emigratie

Terwijl Johann het inkomen uit de winkel aanvulde met optredens met zijn orkest in de regio Sittard, inclusief de geannexeerde Selfkant, was hij nog altijd aan het soebatten over zijn aanvraag voor een buitengewoon pensioen. Hij had genoeg van Nederland en emigreerde met Maria in de loop van 1953 naar Grand Rapids. Van daaruit schreef Van Houdt aan Van Hooydonk, de directeur van bureau Roermond van de Stichting 1940-1945, dat J. Jamar, de secretaris van de afdeling Sittard-Geleen van Expogé, zijn zaken zou behartigen. Het leven in zijn nieuwe vaderland viel hem tegen: het werk in de fabriek was zwaar 'voor ouder iemand als ik'.⁶⁴

Volgens de persoonskaarten van de gemeente Sittard is Van Houdt nog twee keer terug geweest in Nederland: van november 1953 tot augustus 1954 en van 16 december 1959 tot 3 mei 1960. De reden van zijn eerste terugkeer is niet duidelijk. Mogelijk bezocht hij zijn dochter Agnes en haar man Mathieu Maintz. Ook zij emigreerden in de loop van 1955 naar Grand Rapids.

61 Marcel Krutzen, 'Burgemeester Martin van Hoensbroek en de Rijksduitsers', *Het Land van Herle. Historisch tijdschrift voor Parkstad Limburg* 61 (2011) nr. 3, 146.

62 *Limburgsch Dagblad*, 07-09-1949 en 16-12-1949.

63 *Gazet van Limburg*, 04-11-1949.

64 NA, archief Stichting 1940-1945, inv.nr. 71268, brief Van Houdt aan Van Hooydonk, 17-07-1953.

Wiedergutmachung

Het laatste verblijf viel samen met zijn bezoek aan zijn zwager Peter Kneip in Hamborn. Kneip had Van Houdt ingeseind dat er in de Bondsrepubliek Duitsland een regeling van kracht was die voormalige gevangenen van concentratiekampen en slachtoffers van de nazi-terreur financieel compenseerde voor hun leed. In 1956 had de Bondsdag de uit 1953 daterende regeling *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG) verruimd. Nu kwamen ook slachtoffers van het naziregime die niet in de Bondsrepubliek woonden in aanmerking voor een vorm van financiële compensatie voor geleden materiële en immateriële schade.⁶⁵ In de mede door zijn zwager opgestelde brief aan de *Oberkreisdirektor* van het district Kempen vroeg Johann van Houdt eind 1960 compensatie als politiek gevangene van maart 1941 tot juni 1945. 'Ich bin Christ kein Jude und gehöre keiner Organisation an'. Van een termijn waarop een aanvraag had moeten worden ingediend wist hij niets, omdat kranten, radio en televisie in de VS er niets over gemeld hadden, zo beweerde hij. Van Houdt had pas in 1959, toen hij in de Bondsrepubliek was om zijn pensioen (Rente) te regelen, van het BEG gehoord.

Zowel de federale regering in Bonn als de deelstaatregering van Noordrijn-Westfalen in Düsseldorf had de aanvraag van Van Houdt voor een uitkering afgewezen. Hij was er pas recent achter gekomen dat de *Oberkreisdirektor* in Kempen het eerste aanspreekpunt voor zijn verzoek was, omdat hij tot zijn vertrek naar Venlo in 1931 in de Kreis Kempen gewoond had. Van Houdt machtigde zijn zwager Peter Kneip namens hem op te treden.⁶⁶ Ook de hernieuwde aanvraag bij de *Oberkreisdirektor* had geen succes. Van Houdt kwam niet in aanmerking voor een uitkering op basis van het BEG, omdat de termijn voor de aanvraag verlopen was. En omdat hij niet erkend was als slachtoffer in de zin van het BEG, kon de *Landesversicherungsanstalt*, die ging over zijn pensioen, zijn jaren in Sachsenhausen niet meerekenen bij de toekenning van de hoogte van het pensioen, zo had de instantie hem al eerder geschreven. Van Houdt kreeg uiteindelijk een pensioenbedrag van 160 D-Mark per maand uitgekeerd.⁶⁷ Johann van Houdt had, zo stond in een besluit van de deelstaatregering in Düsseldorf, op zijn minst, toen hij uit de media niet wijzer werd, bij zijn familie in de Bondsrepubliek of bij een West-Duits consulaat moeten informeren naar de deadline voor een aanvraag voor *Wiedergutmachung*.

65 Onderzoeksgids oorlogsgetroffenen: https://www.oorlogsgetroffenen.nl/thema/verificatie/01_Wiedergutmachung, 1 augustus 2025.

66 Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LAV NRW), BR 3008, nr. 34451, Brief Johann van Houdt aan Oberkreisdirektor 06-12-1960.

67 Ibidem, Landesversicherungsanstalt Rheinprovinz aan Johann Christian van Houdt, 07-04-1960 en brief Landesversicherungsanstalt aan Van Houdt 14-04-1960.

‘Dies hat er offensichtlich unterlassen.’ Dat was hem aan te rekenen, zo stond er.⁶⁸ En zo kreeg Johann, die zich in de VS inmiddels John noemde, voor de tweede keer na de afwijzing van zijn aanvraag voor een buitengewoon pensioen bij de Stichting 1940-1945, een teleurstelling te verwerken.

Verzetshedenkingskruis

Erkenning had Johan van Houdt niet gekregen, materieel noch immaterieel. Na oorlogse kabinetten waren terughoudend om individuele onderscheidingen uit te reiken. Volgens historica Hinke Piersma wilde Den Haag geen helden creëren. Men wilde ook de zuiveringsdrang vanuit het georganiseerd verzet temperen. Het Verzetskruis werd wel uitgereikt, maar enkel postuum. Pas in 1980 kwam daarin verandering met de instelling van het Verzetshedenkingskruis (VHK).⁶⁹

Het VHK is zo’n 15.000 keer uitgereikt. Je moest het aanvragen. Dat deed John van Houdt vanuit de VS. Omdat hij recent een ingrijpende keeloperatie had ondergaan, besloot de instantie die ging over de toekenning van de onderscheiding zijn aanvraag met spoed te behandelen.⁷⁰ De commissie die over de aanvraag oordeelde was van mening dat Van Houdt op grond van zijn spionage tegen nazi-Duitsland het VHK toegekend kon worden. Volgens prominent verzetsman H. Teengs Gerritsen, een goede vriend van prins Bernhard, was de spionage van Van Houdt ‘duidelijk verzet’ tegen de Duitsers.

De Stichting 1940-1945 schreef aan Bureau Verzetssoldaten van het ministerie van Defensie dat ‘thans waarschijnlijk ten aanzien van de betrokkene een ander standpunt door de Stichting 1940-1945 en de BP (buitengewoon pensioen)’, zou worden ingenomen.⁷¹ Op 11 januari 1985 reikte consul Michael Ruiter, die uit Chicago was overgekomen, het VHK in Grand Rapids uit aan John van Houdt in het bijzijn van zijn familie. Nog dezelfde avond zond Channel 8 van WOTV een reportage uit over de uitreiking. *Grand Rapids News* bracht die dag een interview met de kersverse drager van het VHK. Het moet voor John van Houdt zijn *finest hour* zijn geweest. Hij vertelde over zijn fietstochten in Duitsland en over zijn jaren in Sachsenhausen.⁷² Zijn vrouw Maria heeft het niet meer meegemaakt. Ze was in

68 *ibidem*, besluit 19-06-1962, toegezonden aan Peter Kneip.

69 H. Piersma, *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2011) 32.

70 Nationaal Archief, Archief Verzetshedenkingskruis (nr. 2.13.227), inv.nr. 375, dossier 8611. Zie ook C.C. van den Heuvel, Tensen WSC, *Gedenkboek Verzetshedenkingskruis, waarin opgenomen Register Draggers Verzetshedenkingskruis*, (Alphen aan de Rijn 1985) 132.

71 *Ibidem*, dossier nr.50.138X Stichting 1940-1945.

72 Deze en de volgende vier alinea’s zijn gebaseerd op: *Grand Rapids News*, ‘Dutch Government honors

1967 op 69-jarige leeftijd in Grand Rapids overleden.

Waarheid en verzinsel liepen door elkaar. Van Houdt vertelde dat hij al vanaf 1937 voor de Britse SIS gewerkt had. In werkelijkheid had hij amper twee maanden voor zijn opdrachtgever GS III en indirect voor de Britse geheime dienst gespioeneerd. John van Houdt had eindelijk de erkenning gekregen waarnaar hij zo uitgekoken had. Het maakte het mislopen van het buitengewoon verzetspensioen en de Duitse compensatieregeling, waarop hij eigenlijk recht had gehad, weliswaar niet goed, maar het deed hem veel. John van Houdt stierf drie jaar na de uitreiking van het VHK. Hij werd 95 jaar. Op de Markt in Sittard staat een bronzen monument, een beeldengroep van twee personen. Het monument, ontworpen door beeldhouwer Charles Tangelder, is een eerbetoon ter nagedachtenis aan de officiële 211 Sittardse oorlogsslachtoffers. In het voetstuk is een oorkonde ingemetseld met de namen van de slachtoffers. Daarin ook de naam van Johann van Houdt, met enkel zijn geboortedatum.

Conclusie

In de Nederlandse geschiedschrijving over de Duitse bezetting is het ‘mei-perspectief’ vaak nog leidend. Dat levert een vertekend beeld op, zoals Jan Brauer met zijn studie overtuigend heeft aangetoond. ‘Wat wij in Nederland vaak aanduiden als ‘de Duitse bezetting’ begon niet in mei 1940, maar zeven jaar eerder. Bezet werden we nog niet meteen in de gangbare, militaire zin van het woord, maar wel degelijk in afgeleide zin. In elk geval werd daar een fors begin mee gemaakt’, zo omschreef Jos Perry in een recensie de strekking van Brauers dissertatie.⁷³ Bob de Graaff wees in 1988 al op de ‘structurele verwaarlozing van de grensregio’s in de geschiedschrijving over de Duits-Nederlandse betrekkingen’. ‘In mancher Hinsicht erfuhren die niederländischen Grenzregionen die Wirklichkeit des Dritten Reiches früher oder anders als der Westen des Landes.’⁷⁴

Limburg telde van alle provincies het grootste contingent Duitsers in de jaren dertig. Het doel van de nazi-partij en de Duitse staat was om de *Volksgeossen* in het (aangrenzende) buitenland voor hun karretje te spannen. Limburg, met name de verstedelijkte industriële grensregio rond Heerlen, was een belangrijk doelwit. Limburg was ook een belangrijk aandachtsgebied voor de Gestapo, die tot taak

resistance fighter’s courage’, 11-01-1985.

73 Recensie J. Perry, in: PSHAL 158 (Maastricht 2022) 235.

74 B. de Graaff, ‘Die niederländischen Grenzgebiete 1933-1945: Anlass für Zwischenfälle oder Objektstruktureller historiographischer Vernachlässigung?’, *Zentrum für Niederlande Studien* 9 (Münster 1988) 201.

had het Exil-verzet te bestrijden. Communisten, sociaaldemocraten en katholieke geestelijken bestreden vanuit Limburg het naziregime. Mgr. Poels werd niet moe Den Haag te wijzen op de groeiende nazi-infiltratie in Limburg, die gericht was op 'gelijkschakeling' van de Duitse gemeenschap. De Gestapo wist mede dankzij informatie van leden van de *Reichsdeutsche Gemeinschaft* het Exil-verzet en hun Nederlandse medestanders vrijwel volledig in kaart te brengen. Als gevolg van het Venlo-incident waren de Gestapo en de *Abwehr* op de hoogte van de activiteiten van de Nederlandse inlichtingendienst (en indirect) de Britse *Secret Intelligence Service* om versterkingen en Duitse eenheden in de grensregio's in kaart te brengen. De Gestapo-infiltratie in Limburg was, mede geholpen door Nederlandse politie-ambtenaren, omvangrijk. 'Onthutsend is hoe diep de Gestapo kon doordringen in de Nederlandse samenleving', zo concludeerde Jan Brauer.⁷⁵

Voor de Britse inlichtingendienst was de grensprovincie Limburg al vóór de Eerste Wereldoorlog een belangrijke 'uitkijkpost'. Dat belang werd alleen maar groter naarmate de agressieve politiek van nazi-Duitsland in de loop van de jaren dertig steeds duidelijker werd. Door de samenwerking met GS III, de Nederlandse inlichtingendienst, poogde de SIS meer informatie in te winnen over de Duitse plannen. De werving van 'amateurspionnen' concentreerde zich op de grensregio's. GS III zocht vooral in zakenmilieus naar informanten die over een netwerk in Duitsland beschikten, de grensstreek goed kenden en goed Duits spraken. Limburg was een belangrijk wervingsgebied voor de inlichtingendiensten, gezien de familiebanden over de grens en de zakelijke contacten met de Duitse grensregio's.

Johann van Houdt paste in het plaatje van de inlichtingendiensten: hij had een netwerk in Duitsland en hij kon wel een bijverdienste gebruiken. Van enige ideologische motivatie om tegen nazi-Duitsland te spioneren lijkt bij hem geen sprake. Net zoals bij andere gerepatrieerden uit de concentratiekampen was de ontvangst van Johann in Nederland kil. De officiële instanties toonden weinig medeleven of begrip. Onder de mensen heerste eerder onverschilligheid. Ze hadden genoeg eigen zorgen, en de slachtoffers spraken vaak niet over wat ze hadden meegemaakt. De Stichting 1940-1945 heeft Johann van Houdt afgescheept. Dertig jaar na de oorlog betoonde de stichting spijt: het had anders moeten lopen.

Ook in de Bondsrepubliek klopte Johann van Houdt tevergeefs aan voor financiële compensatie. De Nederlandse en Duitse bureaucratie deden in dat opzicht niet veel voor elkaar onder. Dat Johann van Houdt op de valreep alsnog erkenning kreeg als verzetsstrijder, past ook wel weer in het beeld van de vanaf medio jaren zestig veranderende houding in Nederland ten aanzien van de pijn die mensen

75 Brauer, *Over de grens*, 290.

geleden hadden onder de Duitse bezetting. Er kwam meer aandacht voor het leed van Joden, Sinti en Roma en andere door de nazi's vervolgte groepen, zoals dwangarbeiders en homoseksuelen. Er kwam financiële compensatie. De criteria voor toekenning van onderscheidingen zoals het Verzetshedenkingskruis werden verruimd. John van Houdt mocht het nog meemaken.